O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIDA HAR KIMNING UY-JOYLİ BO‘LISH HUQUQI VA UNING KAFOLATLARI

Yoqubova Nargiza

Chirchiq shahar adliya bo‘limi Davlat xizmatlari markazi sho‘ba boshlig‘i

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 47-moddasida mustahkamlangan har kimning uy-joyli bo‘lish huquqining mazmuni, ushbu huquqni amalga oshirishning konstitutsiyaviy-huquqiy mexanizmlari hamda mulkdorni uy-joyidan mahrum etishdagi kafolatlar tahlil qilinadi. Uy-joy daxlsizligi, sud himoyasi, oldindan va teng qiymatda kompensatsiya to‘lash, davlatning uy-joy qurilishini rag‘batlantirish va ijtimoiy ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash majburiyatlari yoritiladi. Shuningdek, huquqni amalda ta’minlashda huquqiy xabardorlik, ochiq ma’muriy tartib-taomillar va samarali sud nazoratining ahamiyati yuzasidan takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: uy-joy huquqi, Konstitutsiya, 47-modda, mulk huquqi, uy-joy daxlsizligi, kompensatsiya, sud himoyasi, ijtimoiy himoya.

Аннотация

В статье анализируется содержание права каждого на жилище, закреплённого в статье 47 Конституции Республики Узбекистан, а также конституционно-правовые механизмы его реализации и гарантии защиты собственника при лишении жилья. Рассматриваются неприкосновенность жилища, судебная защита, предварительное и равноценное возмещение стоимости жилья и причинённых убытков, обязанности государства по стимулированию жилищного строительства и поддержке социально уязвимых категорий населения. Предлагаются меры по повышению правовой

информированности, прозрачности административных процедур и эффективности судебного контроля.

Ключевые слова: право на жилище, Конституция, статья 47, право собственности, неприкосновенность жилища, компенсация, судебная защита, социальная защита.

Abstract

This article examines the substance of the right to housing enshrined in Article 47 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan and the constitutional and legal mechanisms for its implementation. It analyses housing security, judicial protection, prior and equivalent compensation for the value of housing and related losses, as well as the State's obligations to encourage housing construction and support socially vulnerable groups. The article also offers recommendations on improving legal awareness, transparency of administrative procedures and the effectiveness of judicial oversight.

Keywords: right to housing, Constitution, Article 47, property rights, housing security, compensation, judicial protection, social protection.

Kirish

Uy-joy insonning munosib hayot kechirishi, oilaviy hayotini tashkil etishi, shaxsiy daxlsizligi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Uy-joyga ega bo'lish yoki undan qonuniy asoslarda foydalanish masalasi faqat mulkiy munosabatlar doirasi bilan cheklanmaydi. U inson qadr-qimmati, oila, shaxsiy hayot, ijtimoiy himoya va huquqiy davlat tamoyillari bilan chambarchas bog'liq.

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 47-moddasida "Har kim uy-joyli bo'lish huquqiga ega" degan qoida mustahkamlandi. Mazkur norma uy-joyga bo'lgan huquqni konstitutsiyaviy darajada e'tirof etish bilan birga,

uy-joydan mahrum etishga nisbatan muhim protsessual va moddiy kafolatlarni ham belgilaydi. Shu jihatdan, ushbu huquqni faqat uy-joy mulkdorining manfaatlari bilan tenglashtirmasdan, turar joyga bo‘lgan ehtiyoj, qonuniy egalik va foydalanish, ijtimoiy yordam hamda davlat siyosatining o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlari sifatida o‘rganish lozim.

Tadqiqotning maqsadi — Konstitutsiyaning 47-moddasi mazmunini, uy-joy huquqining asosiy kafolatlarini va ularni amaliyotda samarali ta’minlash yo‘llarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv va qiyosiy-huquqiy sharhlash usullaridan foydalanildi.

1. Uy-joyli bo‘lish huquqining konstitutsiyaviy mazmuni

Konstitutsiyaning 47-moddasi bir nechta o‘zaro bog‘liq qoidalarni qamrab oladi. Birinchidan, har kimning uy-joyli bo‘lish huquqi umumiy tarzda e’tirof etiladi. “Har kim” iborasi huquqning inson manfaatlariga qaratilganligini anglatadi. Ikkinchidan, shaxsni uy-joyidan sud qarorisiz va qonunga zid tarzda mahrum etish taqiqlanadi. Uchinchidan, qonunda nazarda tutilgan hollarda uy-joyidan mahrum etilgan mulkdorga uy-joy qiymati va ko‘rgan zararlari oldindan hamda teng qiymatda qoplanishi kafolatlanadi. To‘rtinchidan, davlat uy-joy qurilishini rag‘batlantirishi va huquqni amalga oshirish uchun sharoit yaratishi belgilangan. Beshinchidan, ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand aholini uy-joy bilan ta’minlash tartibi qonun bilan belgilanishi nazarda tutiladi.

Ushbu qoidalarni talqin etishda uy-joyli bo‘lish huquqi har bir shaxsga davlat tomonidan avtomatik ravishda bepul uy-joy berilishi shartligini anglatmasligini qayd etish muhim. Konstitutsiyaviy norma davlat zimmasiga uy-joy huquqini hurmat qilish, noqonuniy aralashuvdan himoya qilish, uni ro‘yobga chiqarish uchun huquqiy va tashkiliy sharoitlar yaratish hamda qonunda belgilangan ijtimoiy toifalarni qo‘llab-quvvatlash majburiyatlarini yuklaydi.

Demak, uy-joy huquqi ikki asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: shaxsning mavjud uy-joyi va unga doir huquqlarini himoya qilish; uy-joyga muhtoj shaxslarning qonunchilikda belgilangan tartibda uy-joy bilan ta’minlanishiga ko‘maklashish. Mazkur ikki yo‘nalishning har biri mustaqil huquqiy mexanizmlarga ega bo‘lsa-da, ularni amalga oshirishda davlat organlari faoliyatining qonuniyligi va inson manfaatlarining ustuvorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Uy-joydan mahrum etishga qarshi sud kafolati

Konstitutsiyaning 47-moddasida belgilangan sud kafolati uy-joyga bo‘lgan huquqni o‘zboshimchalik bilan cheklashning oldini olishga qaratilgan. Uy-joydan mahrum etish insonning mulkiy va shaxsiy manfaatlariga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi sababli, bunday aralashuv faqat qonunda belgilangan asoslar va tartibga muvofiq amalga oshirilishi kerak. Sud nazorati esa nizoning holatlarini xolis ko‘rib chiqish, taraflarning dalillarini baholash va qonuniylikni tekshirish imkonini beradi.

Sud kafolati davlat organlari yoki boshqa subyektlarning har qanday harakati avtomatik ravishda noqonuniy ekanini anglatmaydi. Biroq uy-joyga bo‘lgan huquqni bekor qilish yoki cheklash uchun aniq qonuniy asos, belgilangan tartib va tegishli protsessual kafolatlar mavjud bo‘lishi shart. Shaxs o‘z huquqi buzilgan deb hisoblasa, qonunchilikda belgilangan tartibda sudga murojaat qilish, dalillar taqdim etish va qaror ustidan shikoyat qilish imkoniyatiga ega.

Fuqarolik kodeksining 205-moddasi olib qo‘yilayotgan mol-mulk qiymatini aniqlash hamda zararlarni undirish huquqiga, 206-moddasi esa qonunda nazarda tutilgan hollarda mulkdorga teng qiymatli mol-mulk berish yoki yetkazilgan zararni to‘liq qoplash masalalariga taalluqlidir. Shu sababli konstitutsiyaviy sud kafolati fuqarolik-huquqiy himoya vositalari bilan uzviy bog‘liq.

3. Oldindan va teng qiymatda kompensatsiya to‘lash kafolati

Uy-joydan mahrum etish bilan bog‘liq munosabatlarda kompensatsiya masalasi alohida ahamiyatga ega. Konstitutsiyaning 47-moddasi kompensatsiya uy-joy qiymati bilangina cheklanmasdan, mulkdor ko‘rgan zararlarni ham qamrab olishini belgilaydi. Eng muhimi, qonunda nazarda tutilgan hollarda kompensatsiya oldindan va teng qiymatda qoplanishi lozim.

Uy-joy kodeksining 27-moddasida yer uchastkasi davlat yoki jamoat ehtiyojlari uchun olib qo‘yilishi munosabati bilan uy-joyi buzilishi lozim bo‘lgan fuqarolarni turar joy bilan ta’minlash mexanizmlari nazarda tutilgan. Unda, qonunda belgilangan shartlar asosida, mulkdorga uning tanloviga va taraflar kelishuviga ko‘ra ijtimoiy norma doirasidan kam bo‘lmagan, barcha qulayliklarga ega teng qiymatli boshqa turar joy berish yoki buzilayotgan mol-mulk va yerga bo‘lgan huquqning bozor qiymatini to‘liq qoplash kabi variantlar ko‘rsatiladi.

Kompensatsiya miqdorini aniqlashda mustaqil baholash, baholash natijalari bilan tanishish, e’tiroz bildirish va nizoni sudda ko‘rib chiqish imkoniyatlari muhimdir. Fuqarolik kodeksining 205-moddasiga muvofiq, mulkdor olib qo‘yilgan mol-mulk qiymati bo‘yicha belgilangan bahoga sudda e’tiroz bildirishi va boshqa zararlarni qoplashni talab qilishi mumkin. Bu mexanizmlar kompensatsiya adolatli, asoslangan va real zarar bilan mutanosib bo‘lishiga xizmat qiladi.

Amaliyotda kompensatsiya masalasida tushunmovchiliklar yuzaga kelmasligi uchun fuqaroga olib qo‘yishning huquqiy asosi, baholash mezonlari, taklif etilayotgan kompensatsiya tarkibi va shikoyat qilish tartibi oldindan, tushunarli shaklda yetkazilishi lozim. Kompensatsiya bo‘yicha kelishuv erkin va xabardor rozilikka asoslanishi, fuqaroga hujjatlarni o‘rganish hamda zarur hollarda mustaqil yuridik yordam olish imkoniyati berilishi maqsadga muvofiq.

4. Davlatning uy-joy siyosati va ijtimoiy kafolatlar

Konstitutsiyaning 47-moddasi davlatga uy-joy qurilishini rag‘batlantirish va uy-joy huquqini amalga oshirish uchun sharoit yaratish vazifasini yuklaydi. Bu vazifa uy-joy qurilishi uchun huquqiy va iqtisodiy muhitni takomillashtirish, infratuzilma bilan ta’minlangan hududlarni rivojlantirish, uy-joy bozorida qonuniylik va shaffoflikni kuchaytirish, shuningdek aholining turli qatlamlari uchun uy-joyga erishish imkoniyatlarini kengaytirish kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi.

Moddaning to‘rtinchi qismi aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalarini uy-joy bilan ta’minlash tartibini qonun bilan belgilashni nazarda tutadi. Bu qoida uy-joy masalasida ijtimoiy adolat tamoyilini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Bunda ehtiyojmandlik mezonlari, hisobga qo‘yish tartibi, navbat yuritish, uy-joy ajratish shartlari va tegishli qarorlar ustidan shikoyat qilish mexanizmlari qonuniy, aniq va ochiq bo‘lishi zarur.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar bilan ishlashda davlat organlari murojaatlarni individual ko‘rib chiqishi, hujjatlarni ortiqcha talab qilmasligi, mavjud davlat xizmatlari va elektron axborot tizimlaridan samarali foydalanishi muhim. Ayniqsa, nogironligi bo‘lgan shaxslar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar, yolg‘iz keksalar va boshqa qonunchilikda belgilangan toifalarning ehtiyojlarini baholashda inson qadr-qimmati va tenglik tamoyillariga rioya etilishi lozim.

Uy-joy siyosatining samaradorligi faqat qurilgan uylar soni bilan emas, balki ularning sifati, xavfsizligi, kommunal infratuzilmaga ulanishi, transport va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati hamda aholining to‘lov qobiliyatiga mosligi bilan ham baholanishi kerak.

5. Uy-joy huquqini ta’minlashdagi muammolar va takliflar

Uy-joy huquqining normativ jihatdan mustahkamlanishi uning amalda to‘liq ta’minlanganini o‘z-o‘zidan anglatmaydi. Huquqni amalga oshirish jarayonida fuqarolarning qonunchilikdan yetarli xabardor emasligi, mulk hujjatlarini

rasmiylashtirishdagi xatolar, baholash natijalari yuzasidan kelishmovchiliklar, ma’muriy qarorlarning asoslantirilishi va kompensatsiya shartlarini tushunish bilan bog‘liq muammolar uchrashi mumkin.

Mazkur masalalarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- uy-joyga bo‘lgan huquq, mulkni ro‘yxatdan o‘tkazish va kompensatsiya tartibi yuzasidan aholining huquqiy savodxonligini muntazam oshirish;
- uy-joyni davlat yoki jamoat ehtiyojlari uchun olib qo‘yish jarayonida qarorlar, baholash hujjatlari va kompensatsiya hisob-kitoblarining tushunarli hamda ochiq bo‘lishini ta’minlash;
- fuqarolarga kompensatsiya taklifining tarkibi, baholash mezonlari va shikoyat qilish tartibi haqida yozma axborot berish;
- ijtimoiy uy-joyga muhtoj shaxslarni hisobga olish va uy-joy ajratish mezonlarini ochiq e’lon qilish, navbat holati haqida axborot olish imkoniyatlarini kengaytirish;
- davlat xizmatlari markazlari va boshqa vakolatli organlarda uy-joyga oid murojaatlar bo‘yicha huquqiy maslahat va yo‘naltirish ishlarini kuchaytirish;
- uy-joyga oid nizolarda sud himoyasidan foydalanish imkoniyatlari, jumladan bepul yoki imtiyozli yuridik yordam mexanizmlari haqida aholiga tushuntirish berish.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 47-moddasi uy-joyli bo‘lish huquqini insonning asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri sifatida e’tirof etadi. Mazkur norma uy-joydan sud qarorisiz va qonunga zid ravishda mahrum etishni taqiqlash, qonunda belgilangan hollarda uy-joy qiymati va yetkazilgan zararlarni oldindan hamda teng qiymatda qoplash, davlat tomonidan uy-joy qurilishini

rag‘batlantirish va ijtimoiy ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash kabi kafolatlarni o‘zida mujassam etadi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, uy-joy huquqining samarali ta’minlanishi konstitutsiyaviy qoidalar, Uy-joy kodeksi va Fuqarolik kodeksidagi normalarning o‘zaro uyg‘un qo‘llanishiga bog‘liq. Ayniqsa, uy-joydan mahrum etish bilan bog‘liq holatlarda qonuniy asos, sud nazorati, mustaqil baholash, oldindan va teng qiymatdagi kompensatsiya hamda samarali shikoyat qilish imkoniyati amaliy kafolatlarning asosini tashkil etadi.

Shu bois davlat organlari faoliyatida ochiqlik, huquqiy aniqlik, fuqarolar bilan samarali muloqot va ijtimoiy adolat tamoyillarini kuchaytirish zarur. Uy-joy huquqini himoya qilish faqat mulkdorning manfaatini saqlash emas, balki insonning xavfsiz yashash muhiti, oilaviy barqarorligi va munosib hayot kechirishi uchun zarur shart-sharoitlarni ta’minlash demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel kuni referendum orqali qabul qilingan. 47-modda. https://lex.uz/docs/-6445145
2. O‘zbekiston Respublikasining Uy-joy kodeksi. 1998-yil 24-dekabr. Xususan, 27-modda. https://lex.uz/docs/-106136
3. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (birinchi qism). 1995-yil 21-dekabr. 205–206-moddalar. https://lex.uz/acts/-111189
4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi rasmiy portali. 47-modda yuzasidan savol-javob va sharh materiallari. https://constitution.gov.uz/oz
5. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Rasmiy matn va konstitutsiyaviy normalar. https://constitution.uz/oz/clause/

Tahririy izoh

Ushbu matn ilmiy maqola loyihasi sifatida tayyorlandi. Nashrga yuborishdan oldin tanlangan jurnalning mualliflar uchun yo‘riqnomasi, hajm, havola uslubi, plagiat ko‘rsatkichi, muallif ma’lumotlari va maqola tuzilishiga oid maxsus talablariga moslashtirish zarur. Jurnal nomi va talablari taqdim etilmaganligi sababli yagona xalqaro format yoki nashr kafolati nazarda tutilmaydi.